

6. Alles is met elkaar verbonden

‘In de allervroegste tijd
 Toen mensen en dieren samen op de aarde leefden
 Kon een mens een dier worden, als hij dat wilde
 En een dier kon een mens worden.
 Soms waren zij mensen
 En soms dieren
 En er was geen verschil.
 Zij spraken allemaal dezelfde taal.’
 – NALUNGIAQ, INUÏT-OUDESTE¹

‘Wij zijn niet de beschermers van de rivier. Wij *zijn* de rivier.’
 – VISSER, DE MAGDALENARIVIER, COLOMBIA

Er zijn van die beelden die in je hoofd blijven zitten. Ik herinner me nog goed dat ik voor het eerst werk zag van de Braziliaanse fotograaf Sebastião Salgado. Ik was alleen, in een halfdonkere galerie, oog in oog met een zwart-witfoto van een weidse woestijn in Koeweit, een landschap met her en der spuitende en brandende oliebronnen, waar dikke kolommen rook vanaf kwamen. En toen een andere foto: een vluchtelingenkamp in Tanzania, dat bestond uit een zee van geïmproviseerde tentjes, tot aan de horizon, met daartussenin gezinnen die hier probeerden te overleven. En toen een open goudmijn in het midden van het Amazoneregenwoud, krioelend van mannen, schouder aan schouder gravend, blootsvoets in de modder, onder toezicht van bewapende bewakers. Deze beelden leggen het trauma van onze beschaving bloot. Ze bleven me maandenlang achtervolgen.

Salgado concentreerde zich op de frontlinies van een wereld in crisis, en uiteindelijk kon hij er niet meer tegen. Laat in de jaren negentig, nadat hij een project over ontheemding en migratie had afgesloten, besloot hij op te houden met de fotografie. ‘Ik was er ziek van. Het ging niet goed met me. Ik had het vertrouwen in de mens verloren’, zei hij tegen het Canadese dagblad *Globe and Mail*. Hij woonde met zijn vrouw Lélia in het buitenland, maar ze besloten naar Brazilië terug te keren. Hij had de boerderij van zijn ouders geërfd, waar

Salgado een groot deel van zijn jeugd had doorgebracht. Hij herinnerde het zich als een magisch woud, een paradijs vol leven met helder stromend water. Maar toen hij terugkwam was daar niets van over. Intensieve veeteelt en ontbossing hadden het veranderd in een droog, kaal en levenloos landschap. Er kwam geen water meer uit de bronnen. De heuvels waren geërodeerd. De ooit vruchtbare grond was droog zand geworden.

Misschien was het een poging om een dieperliggend trauma te genezen, maar hij en zijn vrouw besloten iets te doen waarvan iedereen zei dat het onmogelijk was – het Atlantische regenwoud op zijn land herstellen. Het gezin Salgado begon hier in 1999 aan te werken en liet iedereen versteld staan van de resultaten. Zes jaar later was het stuk braakland van meer dan 7 vierkante kilometer bedekt met een laag hoopgevend groen. En in 2012 was het bos hersteld. Water borrelde weer omhoog uit de bronnen en de dieren waren teruggekeerd: vogels, zoogdieren, amfibieën en zelfs een aantal bedreigde soorten. Vandaag is dit land een baken van hoop voor het herstel van ecosystemen en een bron van inspiratie voor vergelijkbare projecten over de hele wereld.

Het mooie aan het verhaal van Salgado is dat het laat zien hoe snel ecosystemen kunnen herstellen. Het onderzoek hiernaar is echt fascinerend. In 2016 presenteerde een team van internationale wetenschappers de grootste database ooit over de hergroei van bossen in de tropische delen van de Nieuwe Wereld. Zij ontdekten dat het voor ecosystemen, van natte tot droge bossen, gemiddeld slechts 66 jaar duurt tot 90 procent van de eerdere biomassa op volkomen natuurlijke wijze is teruggegroeid. Alles wat je moet doen is het met rust laten.² En soms gaat het zelfs nog sneller: in Costa Rica groeiden regenwouden die waren gekapt voor weidegrond in slechts 21 jaar terug, vergelijkbaar bij wat er gebeurde op de boerderij van de familie Salgado. En het laat zien dat, hoewel het meestal langer duurt voordat biodiversiteit is hersteld, in sommige gevallen bos binnen slechts dertig jaar kan teruggroeien tot het niveau van het oude bos.³ Terwijl deze bossen groeien, onttrekken ze een grote hoeveelheid koolstof aan de atmosfeer – meer dan 11 ton CO₂ per hectare per jaar.

Deze resultaten bieden echt hoop. Ze laten zien dat de levende wereld zich met opzienbarende snelheid kan herstellen, als we de overbodige industriële activiteiten verminderen. Dit is geen irreële droom. We zouden het tijdens ons leven met eigen ogen kunnen aanschouwen. Maar we moeten snel handelen,

want met de opwarming van het klimaat zijn de ecosystemen hun regeneratieve capaciteit aan het verliezen.

Vanuit dit gezichtspunt kan ik alleen maar tot de conclusie komen dat ontgroeien uiteindelijk een proces is van dekolonisering. Kapitalistische groei heeft altijd een expansieve territoriale logica gevolgd. Terwijl het steeds grotere stukken natuur opoffert in zijn cycli van accumulatie, koloniseert het kapitaal land, bossen, zeeën en zelfs de dampkring. Kapitalistische groei is al 500 jaar een proces van annexatie en onteigening. *Degrowth* staat voor de omkering van dit proces. Het staat voor vrijlating. Het staat voor een kans om te helen, voor herstel en reparatie.

Dit geldt ook voor het geopolitieke domein. Zoals je intussen weet, wordt de buitensporige consumptie van de hoge-inkomenslanden mogelijk gemaakt door een voortdurend proces van netto-toe-eigening uit landen en van mensen in het mondiale Zuiden, op oneerlijke wijze. Het kolonialisme zelf is dan wel een halve eeuw geleden opgehouden, maar – zoals we hebben gezien – zijn de oude patronen van plunderen tot op de dag van vandaag blijven bestaan, met rampzalige gevolgen. Gezien de te verwachten effecten van *degrowth* in hoge-inkomenslanden, zal *degrowth* de bevolking van het mondiale Zuiden bevrijden uit de greep van het extractivisme en voor echte dekolonisering zorgen.

Mijn jarenlange onderzoek naar *degrowth* leverde mij een resultaat op dat ik niet zag aankomen – hoop. En toch bekreep mij af en toe het gevoel dat er nog iets ontbreekt. Door al onze aandacht te richten op manieren om de economie te repareren, kunnen we het totaaloverzicht kwijtraken. Ja, we moeten iets doen om voorbij het kapitalisme te evolueren. Maar het kapitalisme is slechts de hoofdmotor van de crisis waar we voor staan; het is niet de echte onderliggende oorzaak. Die ligt veel dieper.

De opkomst van het kapitalisme in de zestiende en zeventiende eeuw kwam niet uit het niets. Zoals we in hoofdstuk 1 hebben gezien, kwamen hier geweld, onteigening en slavernij bij kijken; maar meer nog dan dat was er een nieuw verhaal over de natuur voor nodig. De mensen moesten voor het eerst de natuur gaan zien als iets dat volkomen los stond van de mens; iets dat niet

alleen inferieur en ondergeschikt was, maar ook niet de bezielende geest bezat die we aan mensen toeschrijven. De wereld moest ervoor in tweeën worden gespleten. Die twee werelden moesten van elkaar worden gescheiden. In de afgelopen 500 jaar was de dominante cultuur op onze planeet – de cultuur van het kapitalisme – hierin geworteld.

Wanneer we dit eenmaal inzien, wordt het duidelijk dat de strijd die voor ons ligt, meer is dan alleen een strijd over de economie. Het is een strijd over de theorie van ons eigen bestaan. Hiervoor moeten niet alleen land en bossen en mensen worden gedekoloniseerd, maar ook onze geest. Om aan deze reis te beginnen, hebben we nieuwe bronnen van hoop nodig, bronnen van mogelijkheden – nieuwe visies over hoe dingen anders in elkaar zouden kunnen zitten. Wat we onderweg zullen leren is dat het geheim voor het bouwen van een ecologische beschaving helemaal niet ligt in beperkingen en karigheid. Het gaat over iets veel en veel groters. Groter dan we ons voor kunnen stellen.

Lessen van onze voorouders

Eén van de allermooiste ervaringen uit mijn carrière als antropoloog, was het proces waarin ik een veel dieper begrip kreeg van het verhaal van de mens dan ik daarvoor had. Ik herinner me nog goed hoe ik, als student, soms helemaal overdonderd uit een hoorcollege kwam, overspoeld met nieuwe inzichten, met een nieuw perspectief, alsof ik zojuist uit het prozaïsche hokje was gestapt om te ontdekken dat ik op grote hoogte stond met uitzicht op golvende landschappen uit alle tijden. Het verhaal van de mensheid ziet eruit als een lange reis, die begon toen onze voorouders uit Afrika kwamen en zich over de hele planeet verspreidden, een reis die tienduizenden jaren duurde. Onderweg kwamen ze in heel veel verschillende ecosystemen terecht – van savannes tot woestijnen, oerwouden tot steppen, moeraslanden tot toendra's. Bij elke nieuwe zone die ze betraden moesten ze leren hoe die ecosystemen werkten, om er op een duurzame manier te kunnen leven, in wederkerigheid met de andere soorten waar ze afhankelijk van waren voor hun voeding en voortbestaan. Soms lukte dat. Soms niet.

Deze verschillende uitkomsten waren nooit groter dan tijdens de Austronesische expansie, ongeveer twee- à drieduizend jaar geleden, toen

mensen het hoofdcontinent Azië verlieten om zich te verspreiden over het grote netwerk van eilanden verder naar het zuiden en oosten in de Stille Oceaan. De cultuur van de mensen die op deze expedities gingen was gevormd in de smeltkroes van een enorm continent met een stabiel weerstype van heersende moessonregens, waar ze het terrein van hele rivierbekkens omvormden om het geschikt te maken voor landbouw. In zo'n groot en schijnbaar eindeloos territorium moeten ze hebben gedacht dat de hoeveelheid natuurlijke bronnen eindeloos was – dat ze met het land konden doen wat ze maar wilden.

De migranten namen deze cultuur mee naar de eilanden van Austronesië. Maar de expansieve logica die op het continent prima werkte, was niet geschikt voor de eilanden. En het liep dan ook niet overal goed af. De nieuwkomers grepen wat ze te pakken konden krijgen van de megafauna op de eilanden – makkelijke eiwitten in de vorm van gigantische kalkoenen, vogels, vissen en andere prooien die nog nooit met menselijke jagers te maken hadden gehad. Ze kapten bomen, om land vrij te maken voor de teelt van gewassen. Dit zou op het vasteland niet veel gevolgen hebben gehad, maar op de eilanden was dit rampzalig. Sleutelsoorten stierven uit. Ecosystemen raakten uit balans. Het web van het leven begon te rafelen. Een aantal van deze culturen ging compleet ten onder. Sommige eilanden werden verlaten.

Maar terwijl de Austronesische expansie verder ging, leerden de nieuwkomers van hun fouten. Ze leerden dat ze heel anders om moesten gaan met de ecologie van een eiland als ze daar een bloeiende samenleving wilden opbouwen. Ze moesten hun ideologie van expansie inruilen voor een ideologie van integratie. Ze moesten leren om met meer aandacht naar andere soorten te kijken – om hun gewoontes te leren kennen, hun talen en hun onderlinge relaties. Ze moesten leren hoeveel ze veilig van een levensgemeenschap konden nemen en hoeveel ze terug moesten geven om ervoor te zorgen dat die levensgemeenschap kon voortbestaan. Ze moesten niet alleen leren hoe ze het ecosysteem van het eiland waar ze van afhingen konden beschermen, maar ook hoe ze het konden *verrijken*. Ze moesten een nieuwe, ecologische manier van denken ontwikkelen over hun relaties met dieren en bossen en rivieren, en ze moesten die in mythes en rituelen verwerken, zodat het niet zou worden vergeten. Samenlevingen die deze stappen namen deden het goed op de eilanden in de Stille Oceaan.

Vandaag staan we op een vergelijkbare splitsing en de toekomst kan goed of slecht uitpakken. Wij zijn een beschaving die is geobsedeerd door expansie, en

die plotseling heeft ontdekt dat we, als het ware, op een eiland wonen. Zullen we aan onze roekeloze, oude ideologieën vasthouden, of gaan we op zoek naar een nieuwe, intelligenter manier van bestaan? Als we voor het laatste kiezen, hoeven we gelukkig niet bij nul te beginnen. De mensheid heeft al meerdere ecologische manieren van bestaan ontwikkeld, in uitzonderlijk gevarieerde omstandigheden. Als we gaan kijken bij de gemeenschappen die in harmonie met het land leven, kunnen we heel veel aanwijzingen vinden over hoe echte ecologische intelligentie er uitziet.

Wat is ecologisch leven?

Als je ooit foto's hebt gezien van het binnenste van het Amazoneregenwoud, dan heb je een glimp opgevangen van hoe het daar is. Dicht begroeid, dampend, verstrengeld en krioelend van leven. Het is ook het thuisland van honderden inheemse gemeenschappen die hier al vele generaties wonen. Daartoe behoort ook een groep die de Achuar heten en die een gebied bewonen aan weerszijden van de onzichtbare grens tussen Ecuador en Peru.

De afgelopen twintig jaar was er veel aandacht voor de Achuar vanwege hun radicaal andere kijk op de wereld: hun wereldbeeld doet antropologen en filosofen versteld staan omdat het de manier waarop wij over de natuur denken radicaal op zijn kop zet. Voor de Achuar bestaat 'natuur' niet. Dit lijkt voor ons westerlingen misschien absurd, want wij zien de categorie 'natuur' als vanzelfsprekend. Het leek mij in ieder geval absurd, toen ik er voor het eerst over hoorde. Maar als je er wat langer over nadenkt, groeit langzaam het besef van de diepgang en de krachtige geheimen die in hun kijk verborgen zitten.

Als je de Achuar zou bezoeken, zou je ze aantreffen op kleine, ronde, in het oerwoud vrijgemaakte plekken, omringd door dichte muren van bomen die oprijzen als enorme groene golven, donker en geheimzinnig, pulserend met de geluiden van kikkers, toekans, slangen, apen, jaguars en miljoenen insecten, in een universum van mossen, paddenstoelen en kronkelende ranken. Zo te leven, zo afgesloten van andere menselijke samenlevingen, lijkt voor de meesten van ons een heel eenzaam en geïsoleerd bestaan. Maar de Achuar kijken heel anders naar het oerwoud. Zij zien mensen.